

”תתגייס. תתגייס.”

מחשבות מאוחרות על צבא וחברה, משני
בוגרי דור ה-X שגדלו על החמישיה
הקאמרית

מגישים : סמואל | טישלר

מוגש לד"ר נרי הורוביץ כמטלת סיכום בסמינר
צבא-חברה

תוכן העניינים

2.....	מבוא
3.....	נושא 1: נשים וצבא
5.....	נושא 2: מקום האדם במערכת
7.....	נושא 3: צבא [לא כל כך] ממלכתי
8.....	נושא 4: חברה מגוייסת
10.....	סיכום
12.....	נספח- קישור לסרטונים

ה"חמישיה הקאמרית" שודרה ברציפות לאורך חמש עונות, מ-1993 ועד 1997, תחילה בערוץ 2 ב"טלעד" ובהמשך בערוץ הראשון. כותבי עבודה זו שייכים על פי רוב ההגדרות המקובלות לדור ה-X. ברירות ההומור הישראלי המודרני שלן בגיל הנעורים נמצאו במשולש שבין פלטפוס, החמישיה הקאמרית והקומדי סטור- עם התקפי נוסטלגיה לכיוון הגשש. יחד עם זאת, כשלוקחים בחשבון את משך הפעילות, חדות הסאטירה וההשפעה התרבותית- נראה כי החמישיה לוקחת את ההובלה, ובקלות. היא עיצבה שפה, עולם דימויים, ומרחב פעולה לבאות אחריה. וכמובן- אין פרה קדושה שהיא לא נגעה בה- שואה, חללי צה"ל, רצח רבין, ועוד.

בחרנו לכתוב עבודה זו לאור מערכוני "החמישיה" ממספר סיבות. ראשית, ההיצע של "החמישיה" ביחס לצבא בפרט, וליחסי צבא-חברה בכלל הוא עשיר ביותר. כדי להתרשם מהיקף העיסוק של החמישיה בצה"ל, די אם נציין שהאוסף הראשון של מערכונים שיצא במהדורת DVD, ב-1996- היה "חמישיה בירוק"- על טהרת מערכונים שהתמקדו בצה"ל. בעת ההשקה של האוסף אף נערך לכבודו ערב הקרנה מיוחד בסינמטק תל אביב. הנושא היחיד מלבד צה"ל שאוגד באוסף בתקופה זו היה אוסף בנושא מין ("חמישיה בכחול"). ב-2008 יצא מארז של חמישה אוספים של "החמישיה", בו אוגדו מערכונים לפי נושאים, ושוב, הצבא נבחר כמרכיב מרכזי ונפרד. הרשימה יכולה להוות הגדרה של תמצית הישראליות הפופולרית: טלוויזיה וכסף, יהדות ומולדת, מלחמה וצבא, סקס וזוגיות, ספורט והחברה.

הסיבה השניה שפנינו למערכוני החמישיה כבסיס לכתובת העבודה קשורה לעובדה שגם כאשר מעמיקים את העיון לתוך תתי הנושאים של מערכוני הצבא- נראה כי אפילו ממרחק של עשרים שנים ויותר- החמישיה היטיבה לגעת, לתאר, ובמובנים מסויימים אף לנבא- את הנקודות הרגישות ביותר ביחסי צבא-חברה. כאלה שבחלקן רק החלו להפציע לתוך השיח הציבורי, והיום תופסות נתח משמעותי ביותר במתחים ובמורכבויות המלוות את צה"ל.

בחרנו לארגן את הדיון סביב ארבעה נושאים מרכזיים, באמצעות הדגמת האופן בו הם משתקפים בשבעה מערכונים: נשים וצבא; מקומו של האדם מול המערכת הצבאית; צבא [לא כל כך] ממלכתי; חברה מגוייסת. רשימה מפורטת וקישור לסרטונים מובא בסוף עבודה זו. אנו ממליצים בחום לצפות בהם טרם העיון בגוף העבודה. מובן כי בכל אחד מהנושאים ועל כל אחד מהמערכונים ניתן היה להעמיק באופן רחב יותר, וברור כי להיבטים רבים לא נוכן להתייחס, מפאת היקפה המוגבל של עבודה זו.

נושא 1: נשים וצבא

לקרן מור היו מספר תפקידים אייקוניים בחמישיה בכל מה שנוגע לצבא ונשים, או נשים בצבא. אך אחד הביטויים התמציתיים ביותר בסאטירה של "החמישיה" בנושא זה בא לידי ביטוי במערכון "מה שאני שונאת בצבא". במערכון מתארת מור, בדמותה של חיילת הממתינה לטרמפ, כיצד היא "חטפה" דו"ח משוטר צבאי על שיער פזור, כפתור פתוח בחולצה, ואודם בורדו. היא מתארת את הדיאלוג עם השופט הצבאי, בו היא טוענת כי הדו"ח מיותר. כפי שהיא מסבירה זאת- כשהיא טסה ב F-15, לא יקרה כלום אם השיער קצת פזור גם אם היא פתחה חריץ בחלון של הקוקפיט; כמו כן, כשהיא נוסעת בטנק אין חשש שבגלל כפתור פתוח יתפס חלק מאוד מסויים מגופה בצריח; וכך גם לגבי צניחה מבצעית. בסוף היא סוגרת עם השופט ש"בפעולות המבצעיות אני אכן יכולה ללכת טבעי. אבל במשרד אני אוספת, כדי שלא ייכנס לי השערות לפה בזמן שאני...".

המערכון מבריק ביכולת שלו לארוז כל כך הרבה בכל כך מעט. הוא נכתב ושודר בין השאר על רקע בג"ץ אליס מילר מאותה התקופה, וראשית הדיון העכשוי על שוויון בשירות נשים בצה"ל. במידה רבה הוא מתאר את יחסו הכפול של הצבא לשירות נשים- ביקורת שמלווה את צה"ל גם כיום: מצד אחד נשים משתלבות בתפקידים קרביים "בדיוק כמו הגברים", ומצד שני הצבא רומז מדי פעם, במשתמע ובמפורש- שזה לא בדיוק, לא באמת, לא עד הסוף. הדיון

הסוער יחסית בסגירת הפיילוט של לוחמות השריון לאחרונה, עשוי להיות דוגמה טובה לכך, וכך גם לגבי הגדודים המעורבים.

המערכון גם מתייחס בחדות רבה לעיסוק באישה כאובייקט מיני בצבא. הדבר נעשה באמצעות בניית שני מתחים במקביל. מצד אחד, המתח בין השיח ה"מבצעי" לכל אורך המערכון, לבין האיזכור הכמעט-אדיש, כלאחר יד, של הפאנץ' המיני בזמן שמור נמצאת במשרד ונדרשת "לאסוף את השיער". המתח השני נבנה לכל אורך המערכון ומדגיש את העובדה שחלק גדול מהעיסוק ב"הוראות הופעה ולבוש" של חיילות, נוגע לאלמנטים מיניים, או לכל הפחות גופניים: שינויי גזרה במדים, השיער, האודם הבורדו, העגילים, הכפתור הפתוח. כל מי שמצא את עצמו נדרש, כמפקד, להעיר לחיילת על הופעה ולבוש- מכיר את הצרימה הזו בין מה שהצבא מקטלג תחת "משמעת" או "הופעה ולבוש", אך בפועל משיק לתחומים אחרים. נותר רק לדמיין מה היו עושים ב"חמישיה" לו היתה משודרת היום, מול הדיונים על "שירת נשים" בצה"ל, וסוגיות אחרות הנוגעות לשירות המשותף.

כמקרה בוחן, בהקשר לשילוב נשים במסלולי שירות משמעותיים, ראוי להביט בפרספקטיבה של עשרים שנה על תהליך שילובן של נשים בקורס טייס אשר זכה להד ציבורי רחב לאחר פסיקת בג"צ בעניינה של אליס מילר (1995). על אף שחיל האוויר מימש את ההחלטה במלואה ופתח את שעריו לנשים, במשך למעלה מעשרים שנה סיימו קורס טייס חמישים נשים בלבד, בודדות מתוכן כטייסות. מחד גיסא, ניתן להצביע על הצלחות נקודתיות, בהן אף מינויה של אישה למפקדת טייסת, אולם מאידך גיסא, התבוננות מערכתית רחבה מצביעה על הצלחה חלקית ביותר של התהליך, ולראיה כמות הנשים המצומצמת ביותר המגיעה אל מגרש המסדרים בסיום הקורס. קצרה היריעה מלבאר את הסיבות למצב זה, אך באופן מובהק, מספר הנשים המצומצם המתחילות את תהליך המיון (קרי – מתנדבות למסלול זה) הינו אחד הגורמים המובילים לאי ההצלחה. עניין זה מצביע על כך שלב הבעיה אינה בתהליך המיון כי אם בתפיסה החברתית הרווחת שמקומן של נשים אינו בהכרח בחזית הכח הלוחם. במילים

אחרות, לא טעות תהיה לומר, כי במדינה הרואה את עצמה כדמוקרטיה ליבראלית, מלחמת השוויון היא מנת חלקן של קבוצות מיעוט במדינה, המובלות ברובן על ידי נשים, ונתמכות באמירות סרק על ידי הציבור שערך, השוויון המגדרי אינו בוער בו, בלשון המעטה. עניין זה זוכה לאישוש גם בהיעדרו של שיח ציבורי סביב ההחלטה האחרונה לא לאפשר לנשים לשרת בתפקידי לחימה בשריון.

המציאות הכואבת אם כן, מצביעה על כך כי האמירה של החמישייה הקאמרית, בדמותה של מור כחיילת צעירה פרובוקטיבית, רלוונטית היום יותר מאי פעם, מה שרחוק מלהיות תעודת כבוד לחברה בישראל.

נושא 2: מקום האדם במערכת

זה אולי אחד הנושאים שמטופל באופן הרחב ביותר על ידי המערכונים בצאיים של "החמישייה". כשלעצמה זו בחירה מעניינת מכיוון שלא מדובר בנושא שנמצא בכותרות או מעורר תשומת לב ציבורית רבה. אף מהדורת חדשות לא נפתחת בכך ש"המערכת הצבאית לא מספיק נותנת לפרט מקום לבוא לידי ביטוי". יש כאן בחירה עקרונית של "החמישייה" להגחך ולהדגיש נקודה זו. בכך היא מדגישה את עוצמתה של המערכת הצבאית, ואת הטבעיות בה מקבלת החברה הישראלית את הדומיננטיות שלה. ניתן אולי לשער שדווקא מערכונים אלה הם שעוררו הזדהות בקרב צופים- רובם חיילים וחיילות בעתיד, בהווה, ובעבר.

הדוגמא הבולטת ביותר למערכונים שעסקו בכך היא סדרת המערכונים "מה שאני הכי שונא בצבא". מדובר בסדרה של ארבעה מונולוגים, שמצולמים בטרמפיאדה בה נראה חייל או חיילת שעוצרים טרמפ, ותוך כדי המתנה, מדברים על משהו שמתסכל אותם בשירות הצבאי. כפי שציין מבקר הטלוויזיה עידן חגואל בהתייחסו למערכונים אלה, עוצמתם היא דווקא

"בדברים שכלל לא נאמרים במפורש. החיילים כל כך מעוצבנים מהיום יום הצבאי, אבל לרגע לא מערערים על עצם מציאות ה'אין ברירה' הדי הזויה [...] בה הם כבולים".

הסיטואציות שנבחרות בנושא לתרעומת אצל הטרמפיסטים מאפיינות את רגעי השפל הטיפוסיים של הפרט מול המערכת הצבאית: קצין המיון, תהליך קבלה לתפקיד יוקרתי; השחרור בבקו"מ; מפגש עם שוטר צבאי. אף אחד לא חסין מפני האפסות הזו. אפילו רפו"ל, במדי א' כרמטכ"ל, תופס טרמפים ומתאר את התסכול שלו מקצין המיון, שלא הסכים לתת לו לשרת כנהג בוס. מרוב עצבים על חבר שלו מהטירונות שקיבל את השיבוץ הנכסף כנהג בוס שלו עצמו- הוא מכניס אותו ל-28 ימים בכלא. במערכון אחר מתוסכל הויברגר מכך שלא התקבל לקורס טיס, ומגיע עם תלונותיו עד לנשיא המדינה. ושוב הויברגר, כחייל משוחרר עם חרדה מהמעבר לאזרחות: "מה שאני הכי שונא בצבא זה להשתחרר". הויברגר מתאר איך הוא חש מושפל כשלוקחים ממנו הכל בבקו"מ: "גם את הפנקס חוגר? מה, תתנו אותו לרפי פפרבלט אחר? מה נראה לך? שאני אתחזה לחייל? מה, אני אתפלח לטירונות?" בסוף בדבריו מתאר הויברגר המשוחרר, את הפער הקיצוני בין ההוד וההדר של תהליך הגיוס לבין השחרור בקול ענות חלושה. "חשבת, יבוא הרמטכ"ל, כמו בבית ספר, ייתן לך איזה ספר תנ"ך קטן, משהו. כלום". הפער הזה אינו מקרי כמובן, והוא משקף את המאמצים הרבים שהחברה משקיע בתהליך שצורך משאבים רבים: גיוס מיטב הנוער ועלאת המוטיבציה לשירות. התהליך ההפוך, זה של השחרור, יקרה מאליו, והוא מעניין הרבה פחות. בסוף מתגבר הויברגר על הקושי ומוציא מתחת לחולצת הטריקו M16 ארוך שלקח כמזכרת: "דבר קטן", כהגדרתו, "אבל סנטימנטלי".

"יורים ובוכים" עם דב נבון ושי אביבי הוא אולי מופע השיא של האדם הקטן, המוצא עצמו אבוד מול מערכת גדולה ממנו. דב נבון, שבור ומרוסק מהפרידה הטריה מחברתו- מנסה לשפוך את ליבו בפני מפקדו ונתקל במי שמגלה סימנים קלים של אמפתיה, אך זו כלואה בערימה של ססמאות נבובות ובעמדה פיקודית מאצ'ואיסטית מוגזמת. התוצאה היא שיח של חרשים

שהוא משל וקריקטורה לא רק לשיח בין טירון למפקדו, אלא למפגש הטיפוסי בין האדם לבין המערכת הצבאית.

גם ב"מלחמה", מערכון שיידון בסעיף הבא, אחד המרכיבים הבולטים בסרטון הוא העוצמה והמיידיות שבה המערכת הצבאית חודרת למרחב הפרטי והאישי: ביתו של אזרח, במיטתו, בשתיים בלילה, עם רעיה רדומה ותינוק בוכה. הכניסה של מגייסי החירום למרחב הפרטי היא מוצדקת (תזוזת כוחות בצפון), ובכל זאת, הצופה אינו יכול להשתחרר מאי הנוחות שהחדירה הזו מעוררת בו. מעניין לציין שסביר להניח כי הסצנה הזו היתה מוכרת ב-1996 לכל גבר שצפה במערכון- בין אם באמצעות צו 8, ובין אם באמצעות דרכי קריאה אחרות. בעשורים שחלפו מאז נדחק עולם המילואים והוא מהווה היום חלק הרבה פחות מובן מאליו מהקוד הישראלי המוכר והגנרי.

נושא 3: צבא [לא כל כך] ממלכתי

סוגיית ממלכתיותו של הצבא עלתה באופן משמעותי לשיח ציבורי בשנים האחרונות. ברקע לתופעה זו ניצב בין השאר מתח פוליטי בין ימין לשמאל, שיש לו גם ביטויים מגזריים. הדיון באופיה וצביונה המתחלף של מה שכונה "אליטה משרתת" מלווה את צה"ל כבר שנים רבות בהקשר זה. זכורה התבטאותו של האלוף במיל' אלעזר שטרן בנוגע למקומות בהם הוא מבקר משפחות שכולות, ומקומות שהוא פחות מבקר בהם. במקביל נשמעו קולות שונים (מחקריים וציבוריים כאחד) המתארים את "לקיחת המושכות" של בני הציונות הדתית בהשתלבות בשירות קרבי ובתפקידי פיקוד. במקביל עלו בשנים האחרונות התייחסויות רבות לפערים עדתיים, או מעמדיים, בין מי שמשרת ומי שלא, ובעיקר בנוגע לאופי השירות של "צבא הפריפריות" מול "צבא האליטות". באופן רחב יותר, הצבא עסוק באופן אינטנסיבי בשאלת הנחיצות והרלוונטיות של מודל צבא העם.

המערכון "מלחמה", אליו התייחסנו בקצרה בסעיף הקודם, נוגע בסוגיה זו באופן החד ביותר האפשרי- דרך תרחיש של מלחמה בפתח וגיוס חירום כללי. ב-02:00 לפנות בוקר מעירים שני מגייסי מילואים את סגן שי אביב משנתו. אדישים לתדהמה שלו, לשעה, ולילד הבוכה ברקע- הם מסבירים לו ש"הסורים מזיזים כוחות" וש"מגייסים את כולם". אביבי מתעשת ואומר להם שהוא לרגע הולך להביא את המדים. בינתיים קולט דב נבון מדבקה של "דור שלם דורש שלום" על אחת הדלתות בבית. הוא מראה אותה להויברגר, ושניהם יחד מחליטים לרדת מזה. כששי אביבי חוזר- הם רומזים לו בעדינות ש"כבר לא צריך. הכל בסדר. זו לא המלחמה שלך. אתה יכול לחזור לישון בשקט". הנושא לא מדובר ביניהם, הכל נעשה בחליפת מבטים ובשתיקות של הבנה והסכמה. לאחר מבוכה קלה, מצביע שי לקומה העליונה ואומר להם שילכו לדפוק שם: "השכן למעלה, הוא..." וגם "השכן מלמטה... הוא מצביע מפד"ל".

המערכון מסתיים באופן שהוא זר לחלוטין להוויה הישראלית, בשורת מחץ שהיא מצמררת לכל מי שגדל על אתוס צבא העם והמילואים. מי שלפני רגע היה מילואימניק מגוייס, נפרד מהם על סף הדלת ב"טוב, שיהיה בהצלחה. תעשו עבודה טובה", וסוגר את הדלת. הצופה נותר עם השאלות על יכולתה של החברה הישראלית להכיל צבא פוליטי, סקטוריאלי. כזה שגם בשעה של חירום- יש כאלה שמגוייסים אליו, ויש כאלה שסוגרים את הדלת- וחוזרים לישון.

נושא 4: חברה מגוייסת

בהמשך לעיסוק בסוגיה של "צבא ממלכתי", מידת המחויבות וההתגייסות של החברה לצבא, מעלה המערכון "בוא תתגייס" זוית נוספת.

במערכון זה ישנה סדרה של גברים במדים המנסים לשכנע צופה דמיוני להתגייס, באינטונציה גברית-צבאית מוגזמת, ותוך שימוש בטיעונים צבאיים-בטחוניים שגורים ונדושים.

"בוא. בוא תתגייס. תאמין לי. מה אתה צריך צרות. זה לא כל כך קשה כמו שכולם אומרים. בוא. צה"ל הוא צבא של אין ברירה. אבל אין לנו צבא אחר"; "תעשה מילואים. מה אכפת לך. אין מה לעשות. כולם חייבים לעשות. בוא. אין ברירה. זה חשוב. באמת. בוא, נו"; "מה זה אתה מפונק? מה זה לא יכול? אין לא יכול. יש לא רוצה. חברים שלך נהרגים ואתה עושה כסף? מה קרה? מה אתה מפונק?"; "המצב חמור. הערבים רוצים לזרוק אותנו לים. יש ערבים. צריך להכנס בהם. צריך להתגייס. אינתיפאדה. המצב חמור. הערבים רוצים להכנס בנו. אנחנו צריכים להכנס בהם. המצב חמור".

סביר להניח כי חלק גדול מהצופים נתקל במסגרת הקאנון המתעצם במשפטים ששמע את עצמו אומר: בין אם "זה לא כל כך קשה כמו שכולם אומרים" ובין אם "אבל אין לנו צבא אחר" וכו'.

בסוף המערכון מופיעה לפתע קרן מור כשהיא שרה את "המלח שלי" של להקת חיל הים. הפאנץ' הזה משיג מטרה כפולה- מצד אחד שירתה מדגישה את הבנאליות והשטחיות של הטיעונים שהעלו הדוברים לפניו. במקביל תופסת מור את העמדה הנדושה לא פחות- הנערה המאוהבת בחייל באשר הוא, שכושר שיפוטה מעורפל מרוב אהבה. אם המערכת ה"גברית" מגייסת באמצעות טיעונים של "בוא, תהיה גבר", מור לוקחת חלק במערכת הגיוס דרך תרבות, שירה, ומבט מצועף.

קפיצה של עשרים שנה, למציאות הנוכחית, מחדדת, עד כמה התרחב הפער בין התפיסה הרווחת כי השירות בצה"ל הינו עדיין כחלק מרכזי מחובתו של הפרט לחברה ולמדינה, לבין המציאות בפועל המצביעה על מספרים גדלים של בני נוער הנמנעים מגיוס בדרך זו או אחרת.

סיכום

בעבודה זו בחרנו לגעת בסוגיית ליבה בחברה בישראל, בדגש על יחסי צבא – חברה, דרך המשקפיים של המערכונים האלמותיים, אותם סיפקה לנו החמישייה הקאמרית.

התובנה העיקרית, יש לומר הכואבת, העולה מעבודה זו הינה כי האמירות הנוקבות אשר עולות בין שורות הסאטירה שנכתבה לפני כעשרים שנה, רלוונטיות היום יותר מתמיד בכלל התחומים שנתחו.

בתחום שילוב הנשים בצבא, והשוויון המגדרי בכלל – על אף פתיחה לכאורה של מסגרות ותהליך ראוי אותו מוביל הצבא לאפשר מגוון רחב יותר של תפקידים משמעותיים לנשים, **החברה בישראל**, כפי שעולה בשיח הציבורי (או לייתר דיוק באי השיח הציבורי), **אינה רואה** בערך השוויון הבין מגדרי כערך שראוי להיאבק עליו. בכך, בחוסר מעשה, נשאר צה"ל ארגון גברי בעיקרו, אשר לא משכיל למצות את הכישרון וההון הנשי בישראל. מעבר להפסד הפוטנציאל האנושי הבא לידי ביטוי בפגיעה בהתפתחות מקצועית פוטנציאלית של הצבא, נרמס כאן היבט השוויון, כאחד מערכי הליבה של מדינה דמוקרטית ליברלית.

בהקשר לחברה מגויסת, ובתוך כך גם לממלכתיות הצבא, המספרים כיום מצביעים על דעיכה מתמשכת בגיוס לצה"ל ולשירות מילואים פעיל. מה שהיה נכון עבור הויברגר לפני עשרים שנה, נכון היום עבור חלק ניכר מהציבור הישראלי שמוותר (יש לומר נמנע..) על שירות מילואים פעיל ומשמעותי. התבוננות קדימה לאופק של השנים הבאות אינה מבשרת שינוי חיובי בתחום, ומעבר להיבט הפגיעה הפוטנציאלית במוכנות הצבא לאתגרי העתיד, ההקשר החברתי והשפעתו על אופייה של המדינה והחברה, תחושת הסולידריות, והחוסן החברתי, מדאיג ומחייב עיסוק של קברניטי המדינה והצבא.

החמישייה הקאמרית הינה אחד מנכסי צאן ברזל בסאטירה הישראלית. צפייה מחודשת במערכונים, בזווית מעט שונה ובפרספקטיבה של עשרים שנה, מעמעמת במעט את הצחוק

והחיוך הזכור מצפייה בעוד פרק שאך יצא אל המסך, ומעלה במקומו סימני שאלה בדבר המשך מקומו הייחודי של הצבא בהוויה של החברה הישראלית והמשך היותו צבא העם.

נספח- קישור לסרטונים

יורים ובוכים :

<https://www.youtube.com/watch?v=mu6NPB-YIy0>

מלחמה :

<https://www.youtube.com/watch?v=mu6NPB-YIy0>

תתגייס :

<https://www.youtube.com/watch?v=FhNAkREXZjE>

מה שאני הכי שונא/ת בצבא :

<https://www.youtube.com/watch?v=I2WyCR7wUDE>

<https://www.youtube.com/watch?v=M-aEwF-9-r4>

<https://www.youtube.com/watch?v=2n8OU1egQKA>

<https://www.youtube.com/watch?v=xyjr5Aop5HU>